

ДО ПРОБЛЕМИ ПРИНЦИПІВ НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ КЛАСИЧНИХ МОВ

Шовковий В'ячеслав Миколайович,

д-р пед. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню та опису основних принципів навчання класичних мов; досліджено історію становлення принципів та особливості їх функціонування у навчанні латинської та давньогрецької мов.

Ключові слова: принцип навчання, класичні мови, методика, латинська мова, давньогрецька мова.

Методика навчання класичних мов потребує теоретичного обґрунтування експериментальної перевірки, удосконалення та упровадження принципів навчання як фундаментальних положень планування та організації навчального процесу. На жаль, у силу певних історичних та соціальних чинників, методика викладання класичних мов залишалася на периферії наукової лінгводидактичної парадигми. Саме тому вироблення фундаментальних теоретичних засад викладання класичних мов є одним із пріоритетних напрямів дослідження в методиці навчання давніх мов.

Висвітлення питання принципів навчання граматики класичних мов знаходимо у підручнику з методики викладання латинської мови Н. Л. Кацман, яка назвала свого часу шість принципів: 1) принцип усвідомлення мовних явищ у період їх засвоєння, усвідомлення способів їх використання; 2) зв'язок змісту з мовною формою; 3) зіставне вивчення мовних явищ; 4) використання негативного мовного матеріалу; 5) використання перекладу на рідну мову як основного засобу семантизації; 6) урахування теоретичних і практичних цілей навчання [Кацман 1979, 24]. Ці принципи були виділені у контексті свідомозіставного методу навчання класичних мов, який у 60–80-ті роки ХІХ ст. визначався домінуючим у навчанні іноземних мов. Проте лінгводидактична, лінгвістична, психолінгвістична, педагогічна галузі знань зазнали значних змін у своєму розвитку, що потребує перегляду основних теоретичних засад (принципів) навчання класичних мов, що й зумовлює **актуальність** роботи.

Метою статті є теоретично обґрунтувати та описати основні принципи навчання класичних мов.

Для досягнення мети необхідно вирішити такі **завдання**: а) розвинути теоретичні знання про існуючі принципи навчання класичних мов; б) визначити та описати нові принципи навчання класичних мов.

Принцип урахування рідної мови. Цей принцип бере свої витоки з позаминулого століття. Р. В. Обінський уперше поставив питання переписати граматики іноземних мов з урахуванням особливостей російської мови і перестати користуватися перекладеними грамами [Орбинский 1868, 549]. У 1900–1915 рр. спалахнула методична дискусія навколо проблеми використання рідної мови у навчанні іноземної (дискусія між прямистами і перекладистами). Провідні лінгвісти Лев Володимирович Щерба та Федір Іванович Буслаєв відмовилися від безперекладної методики і підтримали ідею використання рідної мови у навчанні іноземної. У 1926 році Лев Щерба уперше поставив питання про використання зіставлень з рідною мовою

у подоланні міжмовної інтерференції: "Вивчаючи іноземну мову, ми вчимося долати рідну мову" [Щерба 1926].

З 30-х років XIX ст. у нашій методиці навчання іноземних мов рідну мову прийнято використовувати з дидактичною метою.

У навчанні граматики класичних мов принцип урахування рідної мови функціонує: 1) під час добору навчального матеріалу; 2) для подолання міжмовної інтерференції; 3) рідна мова є засобом навчання (переклад, пояснення). Згідно з цим принципом, добору й особливій увазі під час навчання підлягають ті граматичні явища класичних мов, які мають розбіжності з граматичними явищами рідної мови; для подолання перенесення граматичних знань та навичок рідної мови студенти повинні усвідомити насамперед відмінності у граматиці обох мов, способи передачі змісту граматичного явища в обох мовах; рідна мова використовується для пояснення граматичного матеріалу, спираючись на аналог чи еквівалент граматичного явища в рідній мові, студенти мають можливість повно уявити його зміст, особливості функціонування в іноземній мові.

Принцип диференційованого й інтегрованого навчання мовних аспектів та видів мовленнєвої діяльності. Лев Щерба уперше сформував положення про принципові відмінності використання людиною мовного матеріалу при висловленні думок, з одного боку, і їх розуміння, з іншого. Це два різні види діяльності [Щерба 1947]. Це питання привернуло увагу й І. Рахманова: "Основною протилежністю в методиці навчання іноземних мов є протилежне навчання активного володіння мовою і навчання пасивного володіння мовою". І. Рахманов уперше вжив поняття "рецептивна" і "продуктивна" мовленнєва діяльність [Рахманов 1950, 45].

Роздільне навчання рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності підтвердили і психологи. Так, Микола Іванович Жинкін зазначав: "Розділення способів володіння мовою на рецептивні і продуктивні є цілком виправданим" [Жинкін 1954, 4]. На утвердження рецептивно-репродуктивної методики вплинули ідеї Заходу. І вже на кінець 50-х років усі суперечки щодо роздільного навчання різних видів мовленнєвої діяльності зникли.

Суть цього принципу полягає в наступному: навчання кожного мовного аспекту чи виду мовленнєвої діяльності потребує окремої особливої роботи (вправління у цьому виді діяльності), а також окремого набору дій; вправління в одному виді діяльності не переноситься на результат навичок та вмінь в іншому виді діяльності; під час навчання читання та перекладу відбувається інтеграція лексичних, граматичних, соціокультурних знань та навичок; для формування кожної граматичної навички необхідні особливі комплекси вправ; граматики класичних мов вивчається у тісному зв'язку з лексикою, а також у поєднанні із соціокультурною інформацією; під час читання та перекладу текстів відбувається комплексне застосування (а відтак і закріплення) граматичного, лексичного, соціокультурного матеріалу класичних мов.

Проте принцип диференційованого й інтегрованого навчання мовних аспектів та видів мовленнєвої діяльності регламентується *принципом взаємопов'язаного навчання аспектів іноземної мови за домінуючої ролі одного з них*. Згідно з цим принципом, граматики вивчається у комплексі з лексикою, з формуванням умінь

читання та перекладу, соціокультурних знань та навичок; коли формується певна граматична навичка, то до уваги береться тільки граматичний матеріал і виконуються граматичні дії [Методика 2002; Орловська 2007; Цветкова 1940].

Наступні два принципи стосуються використання вправ. Вправам на всіх етапах розвитку методики надавалася значна увага. Вправи завжди були основними методами навчання іноземної мови. Уперше проблемою систематизації вправ почала займатися З. М. Цветкова [Цветкова 1940]. Вона першою запропонувала класифікацію вправ. Згодом це питання зазнало ґрунтовних досліджень у працях І. Грузинської, І. Рахманова, І. Салістри.

І. Рахмановим було вперше поставлено питання відповідності вправ психологічним процесам оволодіння мовленнєвою діяльністю. І. Рахманов першим поділив вправи на мовні та мовленнєві: "Мовні вправи слугують для того, щоб запам'ятати ту чи іншу форму, те чи інше значення, після цього даються мовленнєві вправи, котрі дозволяють використати накопичені знання, вживати у мовленні те, що засвоєне як якийсь мовний факт" [Рахманов 1977, 39].

Уже на поч. 70-х років науковці дійшли висновку про те, що вправи поділяються на дві великі групи [Гурвич 1967; Ильин 1975; Пассов 1967]:

- 1) підготовчі, мовні, аналітичні (вправи, які готують до мовленнєвої діяльності);
- 2) мовленнєві, синтетичні (вправляння у видах мовленнєвої діяльності).

Як принцип навчання уперше виділив П. Гурвич (він же першим взагалі виділив принципи навчання іноземних мов) [Гурвич 1967].

Уперше питання розробки системи вправ для навчання латинської мови поставив у своїй дисертації В. Нікольський, оскільки на той час були лише вправи на переклад з латини та на латину [Никольский 1950].

У 70-ті роки питання розроблення вправ з класичних мов набуло надзвичайної актуальності. На брак вправ з класичних мов звернула увагу Н. Л. Кацман, нею було розширено типологію вправ у навчанні граматики класичних мов. Однак питання повністю не було вирішене [Кацман 1979].

Навчання граматики класичних мов варто здійснювати на основі принципу домінуючої ролі вправ та принципу поліфункціональності вправ.

Принцип домінуючої ролі вправ: навчити людину будь-якому видові діяльності можна лише шляхом вправляння у цьому видові діяльності, шляхом спроб, помилок та їх виправлення, використання достатньої кількості тренувальних вправ; для формування кожної граматичної навички потрібний спеціальний комплекс вправ у певній послідовності з урахуванням етапів формування розумових дій.

Принцип поліфункціональності вправ: спрямованість вправ на одночасне й паралельне оволодіння мовним матеріалом і мовленнєвою діяльністю; граматичні вправи повинні бути спрямовані також на формування лексичних знань та навичок, навичок перекладу, містити соціокультурний матеріал; мовленнєві вправи на читання повинні бути спрямовані на удосконалення граматичних та лексичних навичок.

Принцип усвідомлення мовних явищ у період їх засвоєння, усвідомлення способів їх використання [Кацман 1979] полягає у тому, що:

1) виклад граматичного матеріалу повинен здійснюватися свідомо, механічному заучуванню парадигм, граматичних конструкцій повинне передувати їх усвідомлення;

2) для забезпечення свідомого розуміння граматичного матеріалу викладач повинен використовувати правила, релевантні типу поступальної інформації:

- інформаційно-повідомлювальні правила (правила, які констатують певну інформацію, наприклад, функціонально-семантичний діапазон аориста у давньогрецькій мові);
- програмові правила (правила, які регламентують ланцюжок дій у певній послідовності, наприклад, утворення парадигм частин мови);
- проблемні правила (правила, які стосуються інформації, що потребує інтерпретації, наприклад, особливості вживання часо-способових форм у підрядних реченнях);

3) теоретичний матеріал необхідно ілюструвати достатньою кількістю влучних прикладів;

4) студенти повинні розуміти особливості утворення граматичних форм та конструкцій, зрозуміти граматичні значення виучуваних форм, особливості їх вживання у мовленні.

Використання негативного мовного матеріалу. Уперше це поняття було використане у лінгвістиці відносно семантики слова. На основі негативного матеріалу можна виявити ті елементи значення слова, які перешкоджають його вживання у певному контексті. У лінгводидактику цей принцип увів І. Рахманов.

У методиці навчання класичних мов принцип використання негативного матеріалу виділяє Н. Кацман. Але в іншій інтерпретації – як самостійний аналіз помилок студентів, який призводить до коригування, поглиблення знань, кращого запам'ятовування: використання негативного мовного матеріалу – це використання помилок студентів, конструкцій чи форм, які не властиві для виучуваної мови; помилки вказують на недостатнє засвоєння навчального матеріалу, а також допомагають визначити потенційні зони міжмовної інтерференції; викладач повинен не просто виправляти помилки, але й з'ясувати причини їх виникнення й усувати ці причини [Кацман 1979; Щерба 1947].

Принцип зв'язку змісту граматичного явища з формою [Грузинская 1933; Кацман 1979; Любарская 1934; Цветкова 1940] під час навчання граматики класичних мов реалізується у такому форматі: кожне граматичне явище повинне вивчатися у тісному зв'язку форми і змісту; студенти, вивчаючи класичні мови, повинні засвоїти, що граматична форма може мати кілька значень (наприклад, функції якогось відмінка), а також одне і те ж саме граматичне значення може виражатися кількома граматичними формами (наприклад, граматичне значення локалізації); навчання класичних мов повинне бути доведено до автоматизму: глянув на граматичну форму і відразу у свідомості з'явився її зміст; реалізується під час презентації граматичного матеріалу, виконання вправ, забезпечується перекладом.

Навчання давньогрецької мови не може обмежуватися тими принципами, на основі яких здійснюється процес навчання сучасних мов. Тому перед нами постає завдання виділити деякі спеціальнометодичні принципи навчання класичних мов. Принцип *співживчення іноземної мови та іноземної культури*, згідно з яким передбачається паралельне формування мовних знань та навичок, умінь читання з соціо-

культурними знаннями та уміннями. Тому навчання граматики класичних мов повинне здійснюватися на культурно маркованих текстах.

Принцип текстової основи є важливим у процесі навчання класичних мов, адже формування мовленнєвої компетенції в читанні, перекладацької та мовної (зокрема синтаксичної) компетенції можливе тільки за умови використання автентичних текстів, де кожна лексична одиниця, граматична форма чи конструкція репрезентована в "природному" функціонально-семантичному плані. Лише в контексті студент зможе одержати якомога повнішу інформацію про будь-яке граматичне явище.

Принцип перекладності – один з основних принципів навчання класичних мов. Навчання класичних мов здійснюється заради формування в студентів умінь читання та адекватного перекладу й у процесі здійснення аналітичного читання, яке супроводжується аналізом та перекладом. Отже, переклад є і метою навчання, і засобом досягнення цієї мети: переклад є головним способом семантизації граматичного матеріалу; тлумачення відбувається паралельно з перекладом автентичних текстів; тлумачення, яке спрямоване на адекватне розуміння тексту, повинне передувати перекладу.

Варто виділити ще один не менш важливий принцип навчання класичних мов – *принцип використання елементів репродуктивного мовлення у формуванні рецептивних навичок та вмінь*. Потреба в цьому принципі підтверджується базальною функцією мовленнєво-рухового аналізатора в навчанні іноземної мови, оскільки мовленнєво-кінестезичній пам'яті відводиться домінуюча роль у цьому процесі. Зрештою, і багаторічні спостереження за навчальним процесом, і матеріали експериментів показують, що студенти швидше і на довше запам'ятовують ту інформацію, яку вони спонтанно проговорюють. Використання лише рецептивних операцій із навчальним матеріалом дає значно нижчі результати у формуванні мовних навичок та мовленнєвих умінь, ніж коли паралельно залучаються репродуктивні операції. Отже, згідно із цим принципом, у навчанні класичних мов повинні використовуватися вправи в рецепції та репродукції мовлення. Репродуктивні вправи спрямовані на зміцнення рецептивних навичок.

Отже, навчання граматики спрямоване на реалізацію стратегічної мети – навчити студентів читати оригінальні тексти. Тому граматику слід вивчати не заради граматики, а як засіб, як ключ до писемного мовлення.

Навчання граматики спирається на такі загальнометодичні принципи: урахування рідної мови (зіставності), диференційованого й інтегрованого навчання мовних аспектів та видів мовленнєвої діяльності, взаємопов'язаного навчання аспектів іноземної мови за домінуючої ролі одного з них, домінуючої ролі вправ, поліфункціональності вправ, усвідомлення мовних явищ у період їх засвоєння, усвідомлення способів їх використання, використання негативного мовного матеріалу, зв'язку змісту з мовною формою; та спеціальнометодичні: зв'язку змісту граматичного явища з формою; співвивчення іноземної мови та іноземної культури; текстової основи; перекладності; використання елементів репродуктивного мовлення у формуванні рецептивних навичок та вмінь.

Статья посвящена теоретическому обоснованию и описанию основных принципов обучения классическим языкам; исследована история становления принципов и особенности их функционирования в обучении латинского и древнегреческого языков.

Ключевые слова: принцип обучения, классические языки, методика, латинский язык, древнегреческий язык.

The article is devoted to the theoretical grounds and description of basic principles of teaching classic languages; the history of educational principles in teaching Latin and ancient Greek languages and peculiarities of their functioning are being investigated.

Keywords: principles of teaching, classic languages, methodics, Latin, ancient Greek language.

Література:

1. *Грузинская И. А.* Методика преподавания английского языка в средней школе / Ирина Алексеевна Грузинская. – М. : Учпедгиз, 1933. – 233 с.
2. *Гурвич П. Б.* Становление методики как науки / П. Б. Гурвич // Вопросы методики преподавания иностранных языков. – Тула, 1967. – С. 5–21.
3. *Ильин М. С.* Основы теории упражнений по иностранному языку / М. С. Ильин ; под ред. проф. В. С. Цетлин. – М. : Педагогика, 1975. – 151 с.
4. *Жинкин Н. И.* Выступление на научной дискуссии / Н. И. Жинкин // Иностранные языки в высшей школе. – 1954. – № 5. – С. 3–8.
5. *Кацман Н. Л.* Методика преподавания латинского языка в институтах и на факультетах иностранных языков / Нина Лазаревна Кацман. – М. : Высшая школа, 1979. – 142 с.
6. *Любарская А. А.* Методика преподавания французского языка / Анна Авакимовна Любарская. – М., 1934. – 243 с.
7. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підр. – Вид. 2-е, випр. і перероб. / кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
8. *Никольский В. Н.* Основные положения методики преподавания латинского языка в педагогических институтах и на факультетах иностранных языков : автореф. дисс. ... канд. пед. наук / Никольский В. Н. – Л., 1950. – 17 с.
9. *Орбинский Р. О.* О преподавании иностранных языков / Р. О. Орбинский // Журнал Министерства народного просвещения. – 1868. – № 2. – С. 549–550.
10. *Орловська Л. К.* Методичні принципи організації інтегрованого навчання граматики другої іноземної мови / Л. К. Орловська // Вісн. КНЛУ. – 2007. – Вип. 12. – С. 136–143.
11. *Пассов Е. И.* Основы методики обучения иностранным языкам / Ефим Израилевич Пассов. – М. : Рус. яз., 1977. – 216 с.
12. *Рахманов И. В.* Опыт работы школы по новой программе / И. В. Рахманов // ИЯШ. – 1950. – № 5. – С. 45–48.
13. *Рахманов И. В.* Методические требования к учебникам иностранных языков для восьмилетней школы / И. В. Рахманов // ИЯШ. – 1977. – № 5. – С. 38–42.
14. *Цветкова З. М.* В помощь учителю иностранного языка в средней школе / З. М. Цветкова. – М., 1940. – Ч. 1. – 70 с.
15. *Щерба Л. В.* О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании (1927 р.) / Лев Владимирович Щерба // Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974. – С. 24–39.
16. *Щерба Л. В.* Материалы по реформе школы: Примерные программы и объяснительные записки / Л. В. Щерба. – Пгр., 1915. – С. 448–457.
17. *Щерба Л. В.* Об общеобразовательном значении иностранных языков / Л. В. Щерба // Вопросы педагогики. – Л., 1926. – Вып. 1. – С. 99–105.
18. *Щерба Л. В.* Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие вопросы методики / Лев Владимирович Щерба. – М. ; Л., 1947. – 96 с.